

Uluslararası Göç, Kültürlerarası İletişim ve Sinema: Aynı Otobüs'ün İnsanları

Melih Görgün¹

Öz: Göç hareketleri gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Süreç boyunca yaşanabilecek olası sorunlar hem göç eden bireyler hem de göç alan toplumlar için farklı şekillerde gerçekleşebilir. Karşılıklı olarak, uyum problemleri yaşanabilecek sorunların en önemlilerindedir. Göç hareketleri, bir başka bakış açısıyla farklı coğrafyalarda farklı toplumların bir araya gelme hareketleridir. Farklı kültürlerin bir arada bulunmaları durumu uyum problemlerinin önemli bir tetikleyicisidir. Bu bağlamda farklı kültürlerin aynı ortamda hayatlarını devam ettirmeleri, birtakım iletişim problemlerini de doğurabilir. Özellikle uluslararası göç süreci boyunca yaşanabilecek kültürlerarası iletişim problemlerinin kaynağında benzerlikler ve farklılıklar yatmaktadır. Toplumsal gerçekçi bir bakış açısı ile, uluslararası göç olgusu ve bu süreçte gerçekleşen birçok sorunsal, sinema yazarları için hemen her dönemde önemli bir konu olmuştur. Bu çalışmada, 1974 yılında Tunç Okan tarafından yazılmış ve yönetilmiş “Otobüs” isimli sinema filmi, uluslararası göç sürecinde yaşanabilecek kültürlerarası iletişim sorunları perspektifinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Kültür, Sinema, Kültürlerarası İletişim, Göçmen

ö 115

International Migration, Intercultural Communication and Cinema: The People of the Same Bus

Abstract: Migration movements give rise to some important issues both at national and international levels. The potential issues can be experienced in various ways by both the individuals who migrate and societies that receive these migrating individuals. The problem of adaptation is amongst the most crucial ones for both parties. Migration is a movement that brings different societies together in different locations. Bringing different cultures together is amongst some of the important triggers of the adaptation problem. In this respect, it is possible for some communication

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, melih.gorgun@yeditepe.edu.tr.

problems to arise as people from different cultures sustain their lives in a mutual environment. In the perspective of social realism, cinema served as a reflector of the substantial problems of intercultural communication in international migration movements. The intercultural problems, which can be experienced especially during an international migration movement, have their roots in both similarities and differences between cultures. In this work, the potential cross-cultural communication issues during the migration movement will be analysed through ‘‘Otobüs’’ which was written and directed by Tunç Okan in 1974.

Keywords: International Migration, Culture, Cinema, Intercultural Communication, Migrant.

Giriş

Uluslararası gç olgusunun en önemli öznesi olan ‘‘insan’’, gç hareketi sürecinde hem hedef coğrafyadaki diğer bireyleri etkilemiş, hem de hedef coğrafyadaki diğer bireylerden etkilenmiştir. Farklı kültürlerin aynı coğrafyada buluşup ortak toplumsal, ekonomik ve siyasi ortamda bulunmaları, içerdiği dinamikler açısından çok da kolay açıklanabilir bir süreç değildir. Dolayısıyla gç süreci boyunca farklı kültürlere ait bireylerin karşılaşmaları her zaman sorunsuz ve basit bir şekilde gerçekleşmemiştir.

Çok fazla bilinmeyenin aynı ortamda bulunduğu bu sürecin en büyük sıkıntılarında biri de uyum problemidir. O halde, küreselleşen uluslararası sistem perspektifinde gç olgusuna disiplinler arası bir bakış açısı ile yaklaşmak önemli bir gerekliliktir (İçduygu vd., 2014:35). Gç hareketleri kimi zaman gönüllü olarak gerçekleşirken, kimi zaman da zorunlu olarak gerçekleşebilir. Gç kuramcıları göç hareketlerinin nedenlerini anlamaya ve açıklamaya çalışırken, bir yandan da bu hareketlerin olası sonuçları üzerine önemli çalışmalar yapmışlardır.

Kapsamlı olan ilk gç kuramları on sekizinci yüzyılın son dönemlerinde Ravenstein ile başlamıştır. Ravenstein ve ardılları, gç olgusunu farklı dinamikler (ekonomi, modernleşme, cinsiyet vs.) işığında incelemişlerdir. Ancak gerek ekonomi gerek modernleşme gerek cinsiyet perspektifinde olsun, göç hareketlerinin en önemli sorunlarından biri de kültürlere arası iletişim problemi olmuştur.

Kültür, en yaygın kullanılış biçimiyle herhangi bir toplumun rengini, kokusunu, o toplumu olduğu gibi kılan özellikleri ifade eder (Oktay, 2005:166). Ayrıca Tylor’da kültürü, insanın edindiği bilgiler, taşıdığı inanç ve ahlak, yarattığı sanat, izlediği hukuk, hayatı biçimlendirdiği adetler ve tüm bunlarla beraber sahip olduğu beceri ve alışkanlıklardan oluşan bir bütün olarak tanımlar (Tylor, 2016:2). O halde kültür, bireyin sahip olduğu bilgi, inanç, yetenek ve alışkanlıklar çerçevesinde şekillenmiş bir olgudur.

İletişim ise; bilginin, duygunun ya da düşüncenin birtakım sözcükler, simgeler ya da işaretlerle ifade edilmesidir. Kişisel, sosyal, fiziksel ya da kimliksel işlevleri yerine getirebilmenin önemli bir aracı olan iletişim, kültürlere göre de

farklılıklar içeren bir olgudur (DeVito, 2005:36). İletişim olgusunu kimi zaman dolaylı kimi zaman dolaysız olarak inşa eden unsurların başında da kültür gelir. O sebeptendir ki, farklı kültür gruplarına mensup bireyler, farklı iletişim biçimleri geliştirmişlerdir.

Kültür ve iletişim kavramları ayrı ayrı çok net biçimde ifade edilebiliyorken, bir araya geldikleri vakit önemli sorunları da içeriğinde barındıran bir yapıya dönüşebilmektedirler. Kültürlerarası iletişim dendiğinde, farklı kültürlerden gelen bireylerin etkileşimde bulunmalarıyla, birbirlerine mesaj göndermeleri ve almaları ve bunlarla beraber anlam yaratma ve anlamları ortak kılma çabaları ifade edilmek istenir (Özdemir, 2011:29).

Kültürel iletişim çalışmaları büyük ölçüde, farklı kültürlerden gelen bireylerin iletişim dinamiklerini anlamak üzerine yapılandırılmıştır (Kartarı, 2001:23). Bu bağlamda kültürel iletişim çalışmaları, ulus seviyesinde görece daha sınırlı kalıplar çerçevesinde ele alınabiliyorken, uluslararası perspektifte daha çetrefilli süreçleri ele almaktadır. Kültürlerarası iletişim çalışmalarının iki önemli eksenini bireyler arasındaki “benzerlikler” ve “farklılıklar” oluşturmaktadır.

Göç süreci, bireylerin farklı coğrafyalarda, farklı toplumlarla bir araya gelme sürecidir. Bu süreç boyunca farklı kültürlerin parçası olan bireyler bir araya gelmekte ve aralarında yoğun bir etkileşim başlamaktadır. Özetle göç süreci boyunca meydana gelen farklı kültürlerin bir arada olma durumu, içeriğinde oldukça karmaşık dinamikler barındırmaktadır.

Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sözü edilen etkileşimin hangi şartlarda gerçekleştiği ve göç sürecinde yaşanan olası kültürlerarası iletişim problemlerinin hangi dinamiklerle oluştuğu “Otobüs” isimli sinema filmi üzerinden ele alınacaktır.

Göç Olgusu

Bireylerin daha kaliteli bir yaşam sürdürme önceliği ile gerçekleştirilen tüm yaşam alanı değişiklikleri, göç kategorileri ismiyle sınıflandırılabilir. Bu hareketlerin bir kısmı gönüllü olarak gerçekleşirken bir kısmı da zorunluluktan, hatta bir kısmı da hayatta kalabilmek adına yapılmaktadır. Mülteci, şartlı mülteci, iklim (çevre) mültecisi, ekonomik göçmen, mevsimlik göçler, beyin göçü, geçici göçmen ve daha birçok tür yine göç ve göçmen başlıkları altında ele alınmaktadır. O halde “göçmen” ve “göç” birer şemsiye başlık niteliğinde olup, tüm kategorileri kapsayan geniş tanımlamalardır.

Everett Lee, göç hareketlerini etkileyen dinamikleri, itici ve çekici unsurlar bağlamında ele almıştır. Ravenstein’in 1885 yılında kaleme aldığı ve göç olgusunun ilk ampirik ve analitik sınıflandırmalarını içeren çalışmasını biraz daha ilerleten Lee, göç hareketlerinin negatif, pozitif ve nötr perspektifleri üzerinde durmuştur (Lee, 1966:50). Bu bağlamda, bireyin göç etmesini motive eden ve başka bir söylemle onu teşvik eden, hedef coğrafya (ülke) ile ilgili dinamikler

büyük önem taşır. Bu motive edici unsurlarla beraber, bireyin göç kararı almasını kolaylaştıran, ait olduğu coğrafyanın olumsuz koşulları da itici unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Bireyin yaşadığı coğrafyadaki, tarım alanlarının yetersizliği, ekonomik eşitsizlikler, iklim şartları, eğitim yetersizlikleri, düşük gelir, güvenlik sorunları, işsizlik ve benzeri unsurlar, ister ulus içi olsun ister uluslararası olsun, bireyin göç etmesini kendi açısından meşru kılabilecek koşullardır. O halde hedef coğrafya ile ilgili ekonomik fırsatlar, istihdam alanları ve daha gelişmiş eğitim koşulları gibi unsurlar da bireyin göç hareketini destekleyici, çekici unsurlar olarak sıralanabilir.

Castles ve Miller, yirmi birinci yüzyılın göç hareketlerinin neredeyse tüm dinamiklerinin anlaşılabilmesi için, aşağıdaki sekiz sorunun mutlaka yanıtlanabilir olmasını savunmaktadırlar:

1. Ekonomik, sosyal, demografik, çevresel ve siyasal faktörler ne boyutlarda değişiyor ki insanlar doğdukları yerlerden ayrılma gereksinimi duyuyorlar?
2. Göç edilen yerdeki hangi faktörler göçmenlere fırsatlar sağlıyor?
3. İki ülke arasında –muhtemel göçmenlere yolculuk araçları, giriş ihtimali ve bilgi sağlayan- sosyal ağlar ve diğer bağlantılar nasıl gelişiyor?
4. Göç ve yerleşmeyi düzenlemek için mevcut ya da oluşturulan yasal, siyasal, ekonomik, sosyal yapılar ve uygulamalar nelerdir?
5. Göçmenler nasıl yerleşimci oluyor ve bu, neden bazı durumlarda ayrımcılığa, çatışmaya ve ırkçılığa, bazı durumlarda ise çoğulcu ve çok kültürlü bir toplumun oluşumuna yol açıyor?
6. Yerleşmenin göç alan toplumların ulusal kimliği, kültürü ve sosyal yapısı üzerindeki etkileri nelerdir?
7. Yaşanan göç, göç veren bölgeyi nasıl değiştiriyor?
8. Göçler göç alan ve göç veren toplumlar arasında hangi boyutlarda yeni bağlantılara sebep oluyor? (Castles ve Miller, 2008:39).

Göç hareketlerinin genellikle daha az sanayileşmiş ve modernleşmiş coğrafyalardan, sanayi ve modernite unsurları açısından daha gelişmiş coğrafyalara doğru olduğu gözlenmektedir. Buna ek olarak, küreselleşmenin yoğun etkisiyle, gelişmiş ülkeler üretim maliyetlerinin azaltılması bakımından üretim faaliyetlerini dünyanın farklı coğrafyalarına kaydırma yolunu seçmişlerdir. Bu sebepten yirmi birinci yüzyılda birtakım göç hareketlerinin, çok gelişmiş coğrafyalardan görece az gelişmiş coğrafyalara doğru da olduğu gözlemlenmektedir (Aksoy, 2012: 294).

Göç eden bireyler, gittikleri yerlere yalnızca fiziksel varlıklarını taşımadıkları için, göç ettikleri yeni coğrafyayı değiştirmeye ve aynı zamanda kendileri de birtakım değişimlere uğramak durumundadırlar. İşte bu karşılıklı etkileşim ve uyum sürecinde yaşanabilecek en önemli sorunlardan biri de uyum sürecinde yaşanabilecek gerginliklerdir. Bu gerginliklerin altyapısını oluşturan bir önemli unsur da “kültür” uyumsuzluğudur. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde kültürlerarası iletişim problemi, göç perspektifinde ele alınacaktır.

Kültür ve İletişim

Günümüz dünyasında, göç hareketlerinin de yoğunlaşması ile farklı insanlar aynı coğrafyalarda sıklıkla bir araya gelebilmektedir. Ortaya çıkan farklılıklar, sadece farklı dili konuşmanın da ötesinde, davranış farklılıklarını da içermektedir. İletişim, insan hayatının her yanını sarmış ve kesintisiz bir süreçtir. Bireyler hiç konuşmadıkları ya da tepkisiz kaldıkları hallerde bile iletişim halindedirler ve farklı mesajlar verebilmektedirler. Her bireyin farklı iletişim biçimleri olduğu gibi tercih ettikleri iletişim kanalları da farklı olabilmektedir.

İletişim, bireyler arasında bile bu kadar farklı biçimlerde gerçekleşebiliyorken, farklı kültürlere mensup bireylerin iletişim halinde olması, iletişim açısından şüphesiz daha da karmaşık bir süreci işaret etmektedir (Novinger, 2001:4).

Kültür; daha önce açıklanan unsurlara paralel biçimde, bireylerin yaşadıkları coğrafyayı, nesnelere, ve sosyal çevreyi anlamaları ve anlamlandırmaları açısından çok önemli bir yere sahiptir (Samovar vd., 2012:24). Kültür kavramının içeriğine ilişkin şu saptama da son derece önemlidir:

“Barınma ihtiyacının karşılanması temeline dayalı mimariden, sözel gelişim gereksinmesi nedeniyle yaratılan dillere, yeme gereksiniminin karşılanması için geliştirilen gastronomiye kadar her şey kültür kavramı altında toplanır. Bütün bunlar ancak topluluk halinde yaşanırsa yaratılabilecek ve geliştirilebilecek kavramlardır...” (Kartarı, 2013:7).

Kültür, bilişsel perspektifte de da algı ve anlamlandırma ile ilintilidir. Bu bağlamda bireyin, neyin nasıl olabileceğine, olan biten hakkında ne hissettiğine ve neyi nasıl yapması gerektiğine dair karar aşamalarını da içeren bir bilişsel sisteme dayalıdır (Kartarı, 2013:8). Ayrıca kültür, toplumu oluşturan bireyler tarafından öğrenilerek kuşaktan kuşağa da aktarılabilen bir olgudur ve bu özelliği ile de süreklilik arz eden bir yapı sergiler (Özer, 2018:74).

Kültür, aynı zamanda bir semboller sistemidir. Kullanılan eşyalar, giysiler, yemekler, sadece birer ihtiyaç olmanın ötesinde, onlara yüklenen anlamlarla da beraber düşünülmektedir. Nasıl ki kullanılan sözcükler ya da davranış kalıpları kültürün birer yansımasıysa, kullanılan eşyalar sembolik bağlamda birer yansıma sayılmaktadır. O halde, kültür, bir çeşit semboller sistemini de işaret etmektedir. Kültür, bireyin benliğini şekillendirme konusunda kritik öneme sahiptir. Vücut dili,

kelimeleri tonlama, yüz ifadeleri, duygulanma evreleri ve biçimleri hep kültür etkisinde ŐekillenmiŐ unsurlardır (Novinger, 2001:15). Özetle, kültür; teknoloji, sosyal altyapı, üretim araçları gibi unsurları kapsayan maddi boyutta ele alınabildiği gibi; din, dil, ahlak ve değer yargıları gibi manevi unsurları da bünyesinde barındırmaktadır.

Ayrıca kültürel olarak farklılaŐmayı motive eden unsurlar da vardır. Örneğin tarih, önemli bir belirleyicidir. Toplumsal hafızanın önemli bileŐenlerinden biri olan tarihsel perspektif; savaŐlar, ortaklıklar, ekonomik deĐiŐimler ve güç unsurları bağlamında kültür olgusunun evrimini Őekillendiren unsurlardandır. Yemek ve yaşam biçimi bağlamında; ekolojik, fizyolojik özelliklerle beraber, genetik farklılıklar da; biyolojik etmenler olarak yine kültürel farklılıkların oluŐmasında önemli bir belirleyicidir (Lustig ve Koester, 2010:34).

İletişim, anlam oluŐturmak adına gerçekleştirilen bir çeşit mesaj yönetimidir (Griffin, 2005:16). Bir iletişim sistemi, en sade tanımı ile mesajı üreten ve mesajı alan arasında bir bağın kurulması ile oluŐur. Mesajı üreten taraf; mesajı yollayan, mesajı alan da; mesajı çözen taraf olarak adlandırılır. Bu sistem iŐleyiŐ olarak sade gibi görünse de yapısından kaynaklı birçok sorunu da içeriğinde barındırabilir. Öncelikle, mesajı yollayan tarafın, istediği mesajı ne kadar net biçimde üretebildiği ve iletteği gerçeği vardır. Bu noktada iyi hesap edilmesi gereken unsurlar, algı, doğru sözcükler, vücut dili ya da iŐaretler ve doğru iletişim kanalı seçimidir. Yüz yüze, telefon kullanarak, elektronik posta yollayarak ya da üçüncü kiŐiler aracılığı ile seçilmiŐ olan her iletişim kanalı, kendi içerisinde ve durumun özelliklerine göre avantajlar ya da dezavantajlar sergileyebilir (Adler ve Rodman, 2000:11). Mesajın istenilen Şekilde iletilmesi için son derece önemli olan doğru iletişim kanalı seçimi, mesajın içeriğine ve özelliklerine göre belirlenmektedir.

Mesajı alan ve yollayanın rollerinin deĐiŐmekte olduğu ve sıklıkla karŐılaŐılan iki yönlü iletişim modellerinde bir başka önemli konu da, iletiŐimde karŐılaŐılan engellerdir. Özellikle kültürlerarası iletişimin de bazı alanlarda en sorunlu kısımlarından biri olan iletişim engelleri; fiziksel, psikolojik, fizyolojik ve semantik engeller olarak incelenmektedir (DeVito, 2005:11). Fiziksel engeller; genellikle duyma ya da görme iŐlevlerini engelleyen mekanik dış faktörler olarak açıklanmaktadır. Psikolojik baŐlıĐı altında incelenenler ise; önyargılar, kültür, değerler, beklentiler ve duygular olarak belirtilmektedir. Fizyolojik engeller; bireylerin duyum problemleri ya da sorunları, semantik engeller ise; dilin kullanımı ile alakalı engeller olarak ele alınmaktadır.

İletişim ve kültür olgularının keŐiŐim kümesini oluşturan ortak alanda çok önemli sorular grubu da yer almaktadır. Bu sorular Şu Şekilde zetlenebilir:

1. Ne söylenmekteydi?
2. Ne söylendi?

3. Kim söyledi?
4. Ne iletildi?
5. Hangi biçimde söylendi?
6. Dinleyen, mesajı nasıl yorumlandı? (Patel vd., 2011:16)

Kültür ve iletişim, birbirleri ile çok yakından ilişki içinde olan kavramlardır. Özellikle kültürel farklılıklar, iletişimi en çok zorlayan öğelerin başında gelir. Değerler, belirsizlikler, algı ve anlam gibi unsurlar, kültür ile çok yakından alakalı olduğu için, farklı kültürlerin bir araya gelişleri, özellikle bu unsurlarda iletişim problemlerini doğururlar.

Kültürlerarası İletişim ve Göç

Kültürlerarası iletişimin ana eksenini, farklı kültürlerin şekillendirdiği insanların ilişki içinde olması oluşturmaktadır. Birey için hafıza ne demekse, bir toplum için de kültür o demektir (Oatey ve Franklin, 2009:14). O halde, kültür, bir toplum için hafızası kadar kalıplaşmış ve yıllar içerisinde de şekillenen, gelişen, yaşayan bir olgudur. Farklı toplumlara mensup bireyler, iletişim kurmaya başladıklarından itibaren farklı norm ve değerlerin karşılaşması süreci de başlamış olur. Hall², yeni bir kültürü öğrenme sürecini, yeni bir dil öğrenme sürecine benzetir ve bu bağlamda yeni dil, yaşanan ve uygulanan pratikler çerçevesinde şekillenmektedir.

Kültürlerarası iletişim yaklaşımlarının temelinde yatan anahtar kelimelerden biri de küreselleşme olgusudur. Küreselleşen uluslararası düzenin farklı dinamikleri ve yansımaları, kültürlerarası iletişim konularının da temelini oluşturur. Bu gerçeklikten hareketle, kültürlerarası iletişim; teknoloji, ekonomi, kültürel çeşitlilik ve demografik değişimlerle yakından ilintilidir.

Başarılı bir kültürlerarası iletişim süreci büyük ölçüde tarafların iyi niyetleri ile başlamaktadır (Novinger, 2001:23). Aksi taktirde algı ve anlam farklılıkları önemli engeller olarak süreci zorlaştırabilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası göç sürecinde göç eden bireyler, genellikle kendi kültürlerine ya da hedef ülkenin kültürlerine ağırlık vermektedirler. Küreselleşen uluslararası ilişkiler bağlamında kültür, merkezleştirici ve homojenleştirici güçlere karşı bir direnç noktası işlevi de görmektedir (Castells, 1997:13). Ancak göç sürecinde kültürlerarası iletişim konusunu, var ya da yok olarak kesin çizgilerle ifade etmek, gerçeklikten uzak bir öneri olmaktadır (Aksoy, 2012:300). Kültürlerarası uyum süreci, genellikle “reddetme” ve “bütünleşme” olguları arasında şekillenmektedir.

Özellikle göç konusu gündeme geldiğinde bu süreç daha da karmaşık bir yapı sergilemektedir. Göç ve kültürlerarası iletişim konularının bir önemli eksenini de “kültür şoku” kavramı şekillendirmektedir. Kültür şoku, bireyin farklı bir

² Edward Hall'ın 1959 yılında kaleme aldığı “Sessiz Dil” (The Silent Language) isimli eseri, kültürel iletişim alanının ilk geniş kapsamlı çalışması olarak adlandırılır. Hall'a göre kültür iletişim, iletişim de kültür demektir.

kültürle karşılaştığında yaşadığı endişenin ani ve yüksek boyutlarda seyretmesidir. Belirtileri arasında, alışamama, bağlı olduğu kültür ve coğrafyaya geri dönme, diğer kültürü kk görme, aşağılama, ya da tam tersi olarak diğer kültürü ulaşılmaz görme ya da yüksek oranda çekingenlik unsurları vardır (zer, 2018:79).

G ve kültürlerarası iletişim olgularının, bir başka önemli anahtar kelimesi de çok kltrllktr. Konunun nemi hakkında, Doytcheva şu betimlemeyi yapmıştır:

“ok kültürlülük kamusal alanda farklı kültürlerin adil bir biçimde teşvik edilmesi projesi olarak tasarlanmıştır ve savunucularına göre dünyadaki kimlik hareketlerinin, aynı siyasi örgütlenme içinde farklı kültürel ufuklara sahip nüfus topluluklarının barışçı bir şekilde bir arada var olabilmelerini sağlayacak ilaçtır. Bu perspektifte, devlet politikaları, vatandaşlık, okul, iş ve medya alanlarını ilgilendirir...” (Doytcheva, 2005:12).

O halde, uluslararası g kavramının yine bir sonucu olarak ortaya çıkan düzende, farklı kültürlerin başarılı bir şekilde yönetimi, çok kültürlülük adı altında işlemektedir. Bu bağlamda çok kültürlülüğün başarılı bir şekilde sağlanması g alan ülkeler açısından; göç eden bireyler ve g alan toplumlar arası olası gerilimleri azaltma konusunda büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda devlet kurumlarının aktif bir rol oynaması gerekmektedir.

Göç eden bireyler açısından ise, hedef topluma ve o kültüre uyum sağlama süreçlerinde onlar için “yeni” olan bu gerçekleri iyi analiz edip anlayabilmektir. Yeni bir dili etkili biçimde konuşup anlayabilme, insanlarla ilişki kurabilme ve sosyal uyum yine göçmenlerin başarması gereken önemli hususlar arasında sıralanabilir (Akıncı vd., 2015:75). Göç eden bireyler tarafından hayata geçirilmesi gereken bu eylemler, kültürel uyum sürecinin başarılı ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Bu aşamada başvurulması gereken bir önemli konu da önemli bir g olgusu yaklaşımı olan göçmen ilişkileri ağı yaklaşımıdır. Göçmen ilişkileri ağı, ister ulus içi ister ulus dışı olsun, g süreci için hayati önem taşıyan bir olgudur. Bu yaklaşımda, birey ya da bireylerden g deneyimini daha önce yaşamış olanlar, daha sonra yaşayacak olanlar için bir n model oluşturmaktadırlar (Grgn, 2017:1323). Bireylerin sahip olduğu sosyal ağlar (arkadaşlık, soydaşlık, akrabalık vb.) onlara gmeyi planladıkları hedef coğrafya ile ilgili avantaj sağlayacak olduğundan, yeni koşullara adaptasyon açısından göçmenlerin uyum sürecini şüphesiz kolaylaştıracaktır. Bu deneyimi daha önce yaşamış olanlar; sosyal, kültürel, hukuki ve daha birçok alanda sonra gelenler için yol gösterici olabilir.

G süreçleri boyunca farklı toplumsal grupların karşılaşması ile gerçekleşen etkileşim hem göç eden hem de g alan toplum için, uyumsuzluk, çatışma , uyum ya da barış ortamı gibi farklı gelişmelere sebep olabilir (Erçin ve

Adıgüzel, 2017:172). Göç sürecinde karşılaşılabilecek uyum probleminin en az zararla atlatılabilmesi ve sürecin daha az sıkıntı ile devam edebilmesi için göçmenlerin mutlaka sahip oldukları ilişki ağlarından faydalanması gerekmektedir. Burada altı çizilmesi gereken önemli husus, göç deneyimini daha önce yaşamış olanların, ardılları için birer yol gösterici unsur olmasıdır. Bu sayede, yaşanabilecek olası dil, kültür, sosyal hayat ya da hukuki prosedürler gibi göçmenleri bekleyen zorluklar daha sıkıntısız çözüme kavuşacaktır. O halde, ortak bir göç tecrübesine sahip olmak ve bu süreç boyunca yaşanan benzer sorunlar, sonrasında da hedef coğrafyadaki sosyo-kültürel var olma çabası, göçmenler arasındaki dayanışma sürecini hem güçlendirecek hem de göçmenlerin uyum-iletişim gibi sorunlarını en aza indireyecektir.

“Otobüs” ile Göçenler ve Kültürlerarası İletişim Sorunsalı

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra bir takım Avrupa ülkeleri ile imzalanan ikili değişim antlaşmaları ile Türkiye'den Avrupa'ya doğru gerçekleşen dış göç olgusu varlığını iyice hissettirmeye başlamıştır. 1961 yılında Almanya ile imzalanan “İş Gücü Antlaşması”, ileride Türkiye'den Avrupa'ya yönelecek işçi göçlerinin miladı olarak kabul edilebilir (Genel, 2014:356). Yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türkiye'den Avrupa'ya doğru gerçekleşen göç hareketlerini, Abadan-Unat (2006), beş evrede değerlendirmiştir:

1. Bireysel girişim ve özel araçlar döneminin yaşandığı 1950'ler,
2. Artan iş göçü ve devletlerarası ikili antlaşmaların yaşandığı 1960'lı yıllar,
3. Ekonomik kriz, yabancı işçi alımının durdurulması, yasal olmayan göçmenlere yasal bir statü kazandırılması, aile birleşmeleri gibi nedenlerle şekillenen 1970'li yıllar,
4. Çocukların eğitim sorunları, dernekleşme hareketleri, sığınma istekleri gibi konular ile şekillenen 1980'li yıllar,
5. Yabancılar yasası, yabancılara kimlik verilmesi, etnik ve dinsel derneklerin yaygınlaşmaları perspektifinde şekillenen 1990'lı yıllar.

Çalışmada incelenecek olan “Otobüs”, bu tarz göç hareketlerinin 1970'li yıllardan sonra Türk sinemasındaki önemli yansımalarından biri olmuştur. Özellikle 1970'li yıllardan sonra sinema yazarları, yaşanan bu süreçte göçmenlerin özellikle kültürel anlamda yaşadıkları sorunları ele almış ve sürecin zorluklarının farklı perspektiflerden yansıtmışlardır.

1974 yılında senaristliği ve yönetmenliği Tunç Okan tarafından yapılan Otobüs; dokuz erkeğin, bir umut limanı olarak hayal ettikleri Stockholm'e biraz hüzünlü, biraz da ürkek bir şekilde, gidiş yolculuğu ile başlar. Sonradan sahtekar olduğu anlaşılan bir yol gösterici tarafından İsveç'e götürülen ve orada kaderlerine terk edilen bu dokuz kişinin acıklı öyküsüdür biraz da Otobüs.

Uluslararası gç olgusunun tipik bir yansıması olan Otobüs, bu uzun, bilinmezlikler ve karmaşalarla dolu sürecin bir yansımasıdır aynı zamanda. Yönetmen, sonraki yıllarda yapacağı bir röportajda, film ile ortaya koymak istediği önemli oğeleri; uyumsuzluk, çatışma, aykırılık ve çelişki olarak sıralayacaktır (Milliyet Sanat Dergisi, 1977). Bu noktada uluslararası gç perspektifinde, kültürlerarası iletişim sorunsalının filmin ana eksenini oluşturduğunu söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Alışmış olduğundan başka bir iklimde ve başka koşullarda varoluş çabası, ‘‘Otobüs’’ insanların ilerleyen süreçte ortak tek noktaları haline gelecektir.

Daha filmin ilk dakikalarında, yolculuk esnasında yolcuları oldukça tedirgin ve ürkek gören yol gösterici, onlara sızlanmamaları gerektiğini, artık medeniyet ve bol paranın merkezine doğru yol aldıklarını ve hayatlarının bundan sonraki dönemlerinin çok mutlu ve bereketli olacağını söylemektedir. Bu söylem ve yolcuların kılık kıyafetlerinden de anlaşıldığı üzere, bu insanların eski hayatlarında oldukça mutsuz ayrıca yoksul ve çaresiz oldukları gözlemlenmektedir. Ayrıca filmin ilerleyen bölümlerinde yolculardan Mehmet’in geçmiş hayatını hayal ettiği sahnelerde, köy yaşamından aktarılan bazı kesitler, yolcuların genellikle kırsal kesimden geldiği ve sosyo-ekonomik durumları hakkında da ipuçları vermektedir.

Dolandırıcı şoför/yol gösterici, yolcuların içinde bulunduğu otobüsü kentin çok işlek bir meydanına aracı park eder ve onların pasaportlarını, paralarını da alarak yolcuları kaderlerine terk eder. Tüm bu belge ve paralarla, göçmenlerin kaydının yapılacağını ve gerekli izin belgelerinin alınacağını söyleyen yol gösterici, dönemin bir çok Türk filminde de farklı şekillerde betimlendiği üzere, kaçak göçmenlerin bilgisizliğinden ve çaresizliğinden faydalanmıştır. Bu yeni dünyada yolcular artık bir otobüs içinde sıkışıp kalmıştır. Otobüs, yeni bir coğrafyada adeta onların tek yaşam alanı ve sığınağı olmuştur.

Göç ettikleri yeni coğrafya artık onlar için bir dış dünyadır. Bu dış dünyayı, otobüsün ufak camlarından izleyerek anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırlar. Yeni yüzler, yeni kılık-kıyafet tarzları, farklı eğence biçimleri ve daha birçok ‘‘yeni’’ göçmenler için aşılması çok zor birer duvar gibi oracıkta, otobüsün hemen yanı başında durmaktadır. Aldatıldıklarını anlamışlardır, lakin vakit artık dönmek için çok geçtir.

A, susuz ve gecenin karanlığında uşyen bu insanlar, ancak belirli bir saatten sonra, etraf tenhalaştığında otobüsten dışarı çıkmaya başlarlar. Gördükleri ve duydukları her şey onlara yabancıdır. Bu yeni kültürü ancak hava karardığında ve ironik bir biçimde etraf insansız bir hal aldığında anlamaya çalışırlar.

Mağaza vitrinleri ve sinema filmi afişlerinden medet ummaya çalışırlarken karşılaştıkları bir polis memuru kimliklerini sorar ve kaçmaya başlarlar. İşte bu noktada izlerini kaybettirip yine sığınaklarına yani otobüse dönerler. Ancak ilerinden biri bu kovalamaca anında yolunu kaybeder ve soğuktan donarak

yaşamını yitirir. Soğuktan donmadan bir süre önce bir İsveç'li ile karşılaşan yolcu, ona otobüsün yerini sorar ve ondan yardım ister. Birbirlerini anlamayan bu iki insanın iletişimsizliği, yolunu kaybeden göçmenin çaresizliği ile birleştiğinde, göçmen için yeni bir serüven olan göç hikayesi, onun sabaha karşı donarak yaşamını yitirmesi ile son bulur.

Önceki bölümlerde kültürlerarası iletişimin iki önemli eksenini benzerlikler ve farklılıkların oluşturduğunun altı çizilmişti. Benzerliklerin neredeyse hiç olmadığı bu öyküde, tüm farklılıkları göçmenlerin hayatlarını zorlaştıran hatta kimi zaman hayatlarına mal olan gerçekler olarak betimlenmiştir.

Bu yeni dünyada göçmenlerin yaşadıkları tam anlamıyla bir kültür şokudur. Bu şokun etkisiyle göçmenler giderek kendilerini daha yalnız, daha tedirgin ve daha savunmasız hissetmektedirler. Bu bağlamda, tek sığınakları olan otobüs, onları dış dünyadan koruyan bir kalkan ve sığınak niteliğindedir. Film boyunca vurgulanan kültürlerarası farklılıklar ve çatışmalar tüm acımasızlığıyla her dönemeçte göçmenlerin karşısına çıkmakta ve göçmenleri giderek ötekileştirmektedir. Ötekileştirme; din, dil, kültür ve etnisite bakımından farklı olan toplumsal gruplara uygulanan psiko-sosyal bir baskı olarak kendini hissettirir (Osmanoğlu, 2016:94).

Otobüs'ün hemen her sahnesinde farklı sosyo-kültürel karşılaşmalar mevcuttur. Bu bağlamda göçmen ile yerleşik olanın neredeyse her karşılaşması yeni ve karmaşık bir iletişim ve ilişki süreci başlatmaktadır. Ayrıca göçmenlerin hedef toplumdaki bireylerle neredeyse her karşılaşmaları, küçük görülmeleri ve aşağılanmaları ile sonuçlanır. Otobüs'ün yolcuları için büyük umutlarla başlayan göç serüveni, filmin sonuna doğru yerini karamsar ve üzücü bir tabloya bırakmaktadır.

Filmin son sahnesi oldukça önemli ve tüm hikayeyi özetler niteliktedir. Göçmenler, polis zoruyla otobüsten indirilir. Sonrasında da bir çekici yardımıyla otobüs, başka bir alana nakledilir. Son olarak göçmenlerin bu sığınağı başka bir araç vasıtası ile paramparça edilerek ezilir. Aslında paramparça olan biraz da göçmenlerin hayalleri, umutları ve hayatlarıdır.

Sonuç

Gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde yaşanan tüm göç hareketleri birçok bilinmezi içeriğinde barındırmaktadır. Göç eden birey ya da bireyler, yolculukları esnasında sadece fiziksel varlıklarını taşımamaktadır. Bir başka söylemle, insan yeni bir coğrafyaya giderken, beraberinde tecrübelerini, hayallerini, kabiliyetlerini, bilgisini, cehaletini ve belki de en önemlisi kültürünü de taşımaktadır.

İletişim hayatın hemen her alanında çok önemli etkileri olan ve kaçınılmaz bir eylemdir. Göç süreci boyunca farklı kültürlerin de iletişim halinde olması gerektiği düşünüldüğünde, bu üçlü yapıyı anlamak çok da kolay olmamaktadır.

Farklı kültürlerin, dünyayı ve iletişimi farklı algılamaları ya da yorumlamaları, göç hareketleri içerisinde bazı sorunsalları da ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların en önemlisi genellikle uyum problemleri başlığı altında incelenebilir. Hem yeni birey ya da bireyleri kabul eden toplum için, hem de yeni coğrafyaya göç eden birey ya da bireyler için uyum sorunu çok taraflı düşünülmesi gereken bir olgudur.

Bu bağlamda sürecin en sancısız Şekilde atlatılabilmesi için çözülmesi gereken durumların başında, gç edecek bireylerin gidecekleri yeni düzenin nasıl işlediği hakkında bilgi sahibi olmaları konusu büyük önem taşır. Hedef coğrafyada gündelik hayatın akışı, yeme-içme kültür ve alışkanlıkları, yasal prosedürler, vatandaşların yükümlülük ve sorumlulukları ve dil konusu, göçmenlerin yakından ilgilenmesi ve bilgi sahibi olması gereken konulardandır.

Küreselleşme olgusu özellikle sağladığı ulaşım ve teknoloji alanlarındaki avantajlarla günümüz göçmenlerine büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu sayede gidilecek coğrafya hakkında önceden bilgi edinme ve yeni toplumun hayat tarzını anlama adına önemli veriler elde edilebilir. Yeni bireyleri kabul edecek toplum açısından ise empati kurabilme yeteneği önemli bir kavramdır. Yani göç eden bireylerin psikolojik ya da kültürel farklılıklarını göz önünde bulundurup, onlara karşı ılımlı bir tavır sergileyebilme, ve dünyayı onların perspektifinden görebilme kabiliyeti son derece büyük önem taşır.

 126

Gç sürecinde, bilhassa uluslararası gç hareketlerinde hkmetlere de büyük görevler düşmektedir. Hem menŐei ülke hem de hedef ülke yöneticileri göçmenlerin yeni düzene kolay entegre olabilmeleri için yasal düzenlemeleri olabilecek en optimal düzeyde gerçekleştirirken, özellikle hedef ülke hkmetleri uyum sorunlarının en aza indirgenebilmesi için gerekli eğitim ve kültür öğretisi altyapılarını en kapsamlı Şekilde hayata geçirmelidir.

Bu çalışmada incelenen, 1974 yapımı ‘‘Otobüs’’ isimli sinema filminde, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınan ve uluslararası gç olgusunun belki de en sorunlu yönlerini barındıran kültürlerarası iletişim problemi sıklıkla mevcuttur. Büyük umutlarla başlayan ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak için başlatılan gç serüveni gelinen son noktada hüsranla sonuçlanmıştır. Öyle ki, bazı göçmenlerin hayatlarına bile mal olmuştur.

Çalışmanın başlığı ile ilgili önemli bir ayrıntı da, ‘‘Aynı Otobüs’n İnsanları’’ ifadesinin kullanılmasıdır. Bu başlık için belki ilk akla gelen ifade ‘‘yolcular’’ olabilirdi. Yani ‘‘Aynı Otobüs’n Yolcuları’’. Ancak onun yerine ‘‘insanlar’’ ifadesi kullanıldı. Çünkü bireylerin bu serüvende yaşadıkları, bir yolculuğun çok daha ötesindeydi. Yaşanılanlar bir anlamda ortak bir heyecan, bilinmezlik, değişim ve sonunda da paramparça olan bir hayata ortaklıktı. Onlar aynı hikayenin farklı insanlarıydı.

Doğup büyüdüğü ve alışık olduğu iklimden başka bir iklime nakledilen bir bitkinin hayata tutunması ne kadar zorsa, bir göçmenin de başka bir kültürde hayatını sürdürmesi o denli zor olabilir. Alışkanlıkları, uyum problemleri, yeni

toplumun kültürel dinamikleri ve değerleri düşünüldüğünde, göç serüveninin karmaşık doğası biraz daha iyi anlaşılabilir.

Bu noktada altı çizilmesi gereken bir başka önemli nokta ise çalışmanın yine önceki bölümlerinde ele alınmış olan göçmen ilişkileri ağı yaklaşımıdır. Özellikle uluslararası göç hareketlerinde bu deneyimi daha önceden yaşamış olan; arkadaş, tanıdık ya da akrabaların varlığı ve bu kişilerle geliştirilen ilişkiler, göçmenlerin yeni serüvenlerinde başlarına gelebilecek riskleri büyük ölçüde azaltmaktadır. Bu tarz bir ilişki ağının yokluğunun nelere sebep olabileceği yine Otobüs'te sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yeni coğrafya ile ilgili tüm bilgi eksiklikleri, yeni toplumun hayat tarzı, beslenme ve eğlence alışkanlıkları ya da yasal prosedürler hakkında bilgisizlik, göçmenlerin üstesinden gelmesi gereken ana problemler olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Otobüs, uluslararası göç olgusunda, kültürlerarası iletişim problemlerini tüm acımasız ve son derece çarpıcı yönleriyle anlatmaktadır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç - Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adler, R. B., Rodman, G. (2000). *Understanding Human Communication*. Orlando: Harcourt College Publishers.
- Akıncı, B., Nergiz, A., Gedik, E. (2015). "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 58-83.
- Aksoy, Z. (2012). "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20): 292-303.
- Bennett, M. J. (1998). *Intercultural Communication: A Current Perspective*. Yarmouth: Intercultural Press.
- Castels, M. (1997). *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Castles, S. ve Miller Mark J. (2008). *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DeVito, J. A. (2005). *Essentials of Human Communication*. Boston: Pearson Education.
- Erçin, Ö., Adıgüzel, F. (2017) "Fransız Kamusal Alanında Bütünleşme Stratejisi". *Göç Araştırmaları Dergisi*, (1): 170-188.
- Genel, M. G. (2014). "Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü: Sirkeci Garı'ndan Munchen Hauptbahnhof'a". *Selçuk İletişim*, 8 (3): 301-338.
- Görgün, M. (2017). "Küreselleşme Sürecinde Göçmen İlişki Ağlarının Önemi". *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Göç Özel Sayısı (22): 1317-1327.
- Griffin, E. (2005). *A First Look at Communication Theory*. Boston: McGraw-Hill.
- Hall, E. T. (1959). *The Silent Language*. New York: Doubleday & Company.
- İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları: 1923-2023*. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- Lee, E. (1966). "A Theory of Migration". *Demography*, 3(1): 47-57.

- Kartarı, A. (2001). Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim. Ankara: rn Yayınları.
- Kartarı, A. (2013) Kültürlerarası İletişim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Klyukanov, I. E. (2005). Principles of Intercultural Communication. Boston: Pearson Education.
- Lustig, M. W., Koester, J. (2010). Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures. Boston: Pearson Education.
- Milliyet Sanat Dergisi. (1977). Tunç Okan ile Röportaj. Aralık Sayısı, No:256. İstanbul.
- Novinger, T. (2001). Intercultural Communication: A Practical Guide. Austin: University of Texas Press.
- Oatey, H. S., Franklin, P. (2009). Intercultural Interaction: A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication. New York: Palgrave Macmillan.
- Oktay, Cemil. (2005). Siyaset Bilimi İncelemeleri. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Osmanoğlu, . (2016). Türk Sineması'nda Dış G Olgusu: Sosyo-Kültürel Karşılaşmalar, Kimlik atışmaları ve Yabancılaşma. Marmara İletişim Dergisi. Sayı: 25. İstanbul.
- zdemir, İ. (2011). "Kültürlerarası İletişimin nemi". CIU Folklor ve Edebiyat, 17(66):29-37.
- Özer, Y. (2018). Kültürel İstihbarat. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Patel, F., Li, M., Sooknanan, P. (2011) Intercultural Communication: Building a Global Community. New Delhi: Sage Publications.
- Samovar, L. A., Porter, R. E., McDaniel, E. R. (2012). Intercultural Communication: A Reader. Boston: Wadsworth.
- Taylor, E. B. (2016). Primitive Culture. New York: Dover Publications Inc.